

ANALYTISK PSYKOLOGI OCH RELIGION

Om Freud betecknade religion som regression och flykt från realiteten in i en drömd, projicerad fadersfamn, så menar Jung (1875-1961) att det vore förmått av vår intellektualiserande tidsålder att göra oss urarva det språkliga system och de mytiska bilder, genom vilka människor så länge man vet integrerat sig själva och sin identitet i kosmos. Nej, säger Jung, i stort sett alla patienter han mött, vilka är äldre än 35 år, har i grunden en existentiell problematik. Dessa grundfrågor, om livets och dödens mening, kan i sin tur aktualiseras av intra- eller interpersonliga konflikter. Det gäller då att terapeuten inte är så låst i sin "scientism", att han i missriktat nit för att vara vetenskaplig reducerar alla sådana frågor till biologiska eller samhällslogiska derivat. Man kan inte bara förstå en människa *kausalt* (vad som orsakar) såsom summan av sina betingelser. Tvärtom, hon är till sin natur gränsöverskridande och myterna tillhandahåller möjligheter till en självförståelse av *final* (vad något syftar till) karaktär.

1895 skrevs Jung in i medicinska fakulteten i Basel. Beslutet hade föregåtts av en inre kamp om att välja arkeologi eller zoologi. I studentmiljön drogs han tidigt till de ämnen som tog på allvar att ett naturvetenskapligt betraktelsesätt endast var *en* sida av verkligheten. Hypnotism, somnambulism och olika spiritistiska manifestationer måste bli föremål för vederhäftiga studier menade den unge Jung. Han lärde känna *Fräulein Preiswerk*, som i trance kunde inta en mängd roller, erfara sekundära personligheter och "magnetisera" sig själv. Hennes upplevelser blev föremål för Jungs doktorsavhandling.

Under den tid han var assistent i anatomi och gjorde den vanliga medicinska kliniska tjänstgöringen kom han att läsa Kraft-Ebbings stora *Lehrbuch der Psychiatrie*. Den gjorde stort intryck på honom.

Redan 1900 mötte Jung Freuds bok *Traumdeutung*. Den gjorde då inte något intryck på honom. Men efter tre års egna studier, framför allt av komplex av föreställningar hos schizofrena, upptäckte han vid en förnyad genomläsning en slående khet mellan Freuds idéer och sina egna.

Detta ledde till ett intensivt och i sig spänningsfyllt och idat, eruptivt och kreativt samarbete mellan psykoanalysens grundare i Wien och den analytiska psykologins fader i Basel. Den femte oktober 1906 kom Freuds första brev, den 24 april 1913 bröt de med varandra. Freud och Jung vandrade var sin väg.

1907 kom nämligen Jungs bok om *Die Psychologie des Dementia Praecox*. Freud sysslade i huvudsak med neurospatier från överklassens Wien. Det var unga, begåvade och verbalt väl skickade personer, motiverade att söka förstå sin ångests dolda källor. Naturligtvis har detta präglat hans teori och praktiska tillvägagångssätt. Jung däremot var lasarettsläkare. Vid det jättelika hospitalet, asylen för alla typer av psykiska störningar, mötte Jung ett betydligt mer mångsidigt klientel. Framför allt mötte han vad vi i vår tids språk beskriver som schizofrenipatienter. Det är dessa personers ordsallader och halvdunkla, *mytologiskt* färgade språk som Jung ger sig in i och söker dechiffrera. Varför uttrycker man sig religiöst?

Resultatet finner vi i ovan nämnda bok. Till skillnad från Freud menar Jung att inte bara omedvetna, utan även för- och delvis-medvetna, och även helt medvetna konflikter kan orsaka *komplex*. Dessa kan ligga som ångestladdat sprängstoff inom personligheten, eller döljas av ett så hårt pansar att varken patient eller läkare kan se igenom.

Jungs grundläggande fråga var: *Varför börjar överhuvudtaget människan söka överrationala tolkningar av sådana mänskliga problem?* Kunde logiska tolkningar stå vid sidan av irrationella?

Vid en båtferd till USA 1909 hade Jung en mycket tydlig "arketypisk" dröm. Kanske kan den sägas utgöra en prototyp till hans tankar om myter och symboler som utvecklats i tankar

i *Wandlungen und Symbole der Libido* (1912).

Jung förs in i ett medeltida hus, vilket låg helt i mörker. I dess källare fanns en tung dörr. Bakom denna dörr låg ett ännu lägre beläget rum. Där fanns vacker romersk arkitektur, en stenplatta med en tung järnring tydde på ännu djupare belägna schakt. Efter ansträngning lyckades Jung att i drömmen få upp denna stenplatta och komma ned i källarrummet. Där nere upptäcker han några förhistoriska dödsallar. När han närmade sig dem och vidrörde dem, vaknade han.

Freud tolkar detta som en mot Jung själv riktad bortträngd dödsönskan. Ytligt sett delade Jung denna tolkning, men i sitt inre är han övertygad om en helt annan. I stället var denna dröm prototypen till Jungs senare tanke om att kulturhistoriens djupaste skikt fanns "avlagrade" i vårt innersta, och vi hade en kollektiv delaktighet även i kulturens arv. Men Jung förvarar denna tanke i sitt inre. Väl hemkommen efter resan i USA kastar sig Jung över mytologisk litteratur. Med stor iver och otåligt sökande gräver sig Jung in i den etnografiska och religionshistoriska diskussionen. Georg Friedrich Creuzers *Symbolik und Mythologie der alten Völker*, blir hans huvudsakliga handbok. Nu aktiverar han sitt gamla intresse för arkeologi. Han börjar finna vissa strukturelligheter mellan de drömmar och bilder som patienter till honom lägger fram och myter och legender som finns samlade i de stora religionshistoriska symbolsystemen. Det *kollektiva omedvetna* upptäcks. Jung menar alltså att myten ännu mer än sexualiteten är en avgörande faktor i individens psyke. Detta var en skarp kritik av Freud.

Jungs läsning och tänkande är nu upptaget av myter och religiösa legender. Både hans eget drömmaterial, vilket han nu kontinuerligt avlyssnar och protokollför i sin berömda Svarta bok, och Gilgamesh, Odysseen, Bibeln, Upanishaderna var hans dagliga kost. Nu blev huvudfrågan för Jung: "Genom vilken myt lever människan?" Detta intensiva introspektiva arbete, förvandlar nu långsamt Jung från själsläkare till patient. Hans egen omedvetna drömvärld överväldigar honom tidvis. Han leker med stenar vid stranden. Han bygger pyramider och förhistoriska grottor, allt för att finna sin egen myt. Yogaövningar håller med möda honom kvar på realitetsplanet.

I detta kaos växer nu långsamt en ny syn på neurosens, psykosens och för övrigt hela människans väsen. Neurosens och livskrisernas problem och ångest har samma ursprung: alienationen från "the myth-making stratum in the mind". Jung tillfrisknar och tar upp sin praktik. James Joyce, fru Rockefeller och Herman Hesse är några av de många personer som nu analyseras och får hjälp.

Jungs teknik skiljer sig på ett avgörande sätt från Freuds. Om Freud höll exakt på sin överenskomna timme och ej tillät småprat etc, så kunde Jung underhålla sig länge med patienter, ibland gå ut och gå eller sitta i trädgården. Vissa samtal varade i ett par timmar, andra bara någon kvart. Så skrevs nu i rask följd en mängd av Jungs stora verk. Hans rykte går ut över världen, och om Freud gjort sitt största intryck på den kliniska psykiatris sida gjorde Jung desto större intryck på den lärda litterära världen. I det s.k. *Eranossällskapet* samlades en mängd personer för samtal och reflektioner. Han fick nu egna lärjungar. Ur Eranoskretsen har många religionsforskare kommit, bl.a. Martin Buber, Gershom Scholem, Ronald C Zaehner, Mircea Eliade och Paul Tillich. Jung dog 1961.

Källa: Wikström, Owe (1993) "Analytisk psykologi och religion". I: Geels, A & Wikström, O: *Den religiösa människan*. Löberöd: Plus Ultra, 133-136.

Uppgifter till texten FÖRSKNING OM UNGDOMSKULTURER

9. Birminghamforskarna är starkt kritiska mot tidigare ungdomsforskning. Vad är det som de framför allt påpekar?

- A Bristen på en allmän teoribildning om ungdomskulturen.
- B Bristen på klassanalys.
- C Bristen på studier av generationsförhållandena.
- D Bristen på en ideologisk formulering av problemen.

10. På vilket sätt menar Birminghamforskarna att subkulturens revolt mot det som föräldrarna representerar främst kommer till uttryck?

- A Genom ett utmanande beteende och språk.
- B Genom kriminalitet och missbruk.
- C Genom klasskamp och konfliktlösning.
- D Genom avståndstagande från lönearbete.

11. Ungdomen uppmärksammades som egen social kategori först efter andra världskriget. Hur betraktade den tidens forskare, enligt artikeln, denna samhällsgrupp?

- A Som den nya moderna arbetarklassen.
- B Som en liknöjd grupp utan intresse för "samförståndssamhället".
- C Som ett levande bevis på att klassamhället fortfarande existerade.
- D Som bärare av ett nytt och jämlikt samhälle.

12. Vilken inställning har textförfattaren till Birminghamforskarnas användning av begreppet "subkultur"?

- A Han är kritisk till begreppet eftersom dess förklaringsvärde så hårt knutits till generationsaspekten.
- B Han förordar själv begreppet eftersom det uttrycker de verkliga klassförhållandena i välfärdssamhället.
- C Han är positiv till begreppet som sådant, men anser att det blir allt svårare att använda i takt med att antalet delkulturer ökar i samhället.
- D Han intar ingen speciell hållning utan försöker framför allt beskriva Birminghamforskarnas analys och ståndpunkter.

KVINNORS ARBETE I SOVJET

Under ett seminarium vid *Centre for Gender Studies* i Moskva beskriver en ung, välutbildad programmerare hur hon, som nyutexaminerad, sökt jobb vid ett ryskt forskningsinstitut: - Avdelningschefen tittade på mig och sa: Kvinna, ung, gift. *Nje ko mnje!* Inte till min avdelning!

Hennes minnesbild lockades fram av - och bekräftade livfullt - de resultat jag just lagt fram från forskningsprojektet "Kvinnors arbete i Sovjet". De sovjetiska kvinnorna ansågs som sämre arbetskraft och kom i andra hand vid befördran, löneförhöjning och anställning på välbetalda, prestigefyllda poster.

Enligt lagen, som gällt sedan strax efter revolutionen, har sovjetiska kvinnor haft "lika lön för lika arbete" och samma möjligheter som män till utbildning och arbete (med undantag av några tunga eller farliga arbeten). Efter alla dessa år av formell jämställdhet och trots hög förvärvsfrekvens och hög utbildning har kvinnorna hela tiden legat långt efter männen när det gäller löner och chefsposter.

Där finns, som i de flesta andra länder, en tydlig uppdelning i mans- och kvinnoyrken. Liksom i Väst dominerar männen i tung industri, gruvindustri och byggnadsbranschen, medan kvinnorna utgör den överväldigande majoriteten inom branscher som hälsovård (81 %), utbildning (75 %), textilindustri (70 %), konfektion (89 %), handel och restaurang (82 %) (siffrorna gäller 1991). En skillnad mot Väst är att det finns många kvinnor i yrken som läkare (66 %) och ingenjör (60 %), men dessa är, å andra sidan, inte alls så välbetalda som här. Fram till 1990 gav den officiella statistiken inte några uppgifter om mäns och kvinnors löner. Däremot kunde man läsa ut av den, att genomsnittslönen var lägre i kvinnodominerade branscher. Av data och undersökningar framgick att kvinnorna bar en tung börda av hushållsarbete och ojämnt delat föräldraansvar.

Men att undersöka lönestrukturen i detalj och hur den slog ut i mäns och kvinnors löner var omöjligt före glasnost. För detta borde man ha mikrodata. Sådant fick inte västliga forskare tillgång till och för de ryska var löneskillnader mellan könen inte ett ämne som hjälpte en forskare framåt i karriären. Det var inte fint att rubba bilden av att "kvinnofrågan var löst" i Sovjetunionen. Som exempel kan nämnas att de forskare som gjorde en stor enkät i staden Taganrog i slutet av 60-talet måste stryka uppgifter om mans- och kvinnolöner för att alls få publicera sin rapport. Genom samarbetsprojektet "Kvinnors arbete i Sovjet" fick svenska forskare för första gången tillgång till primärdata, insamlade i Ryssland 1989, samtidigt som de ryska kollegorna gavs möjlighet att studera och använda västliga ekonomiska metoder.

Mycket har naturligtvis förändrats sedan 1989. Men omvälvningarna skedde utifrån den situation som rått tidigare. Kunskapsluckor, halvsanningar och myter om utgångsläget gör det omöjligt att förstå effekten av reformförsök. I de senaste årens ryska politik finns många exempel på hur man försökt ändra en komplicerad samhällsstruktur utifrån alltför lättvinda, generella och abstrakta recept.

En av de frågor som sällan ställs - utom av den lilla, oberoende kvinnoörelsen - är hur reformerna påverkar maktförhållandena mellan könen. Ryska kvinnoforskare är djupt oroade över risken att kvinnorna nu kommer att stötas ut från arbetsmarknaden. Dels kommer de att betraktas som mindre lönsam arbetskraft när arbetslösheten ger företagen möjlighet att välja och vraka. Dels riskerar den dåliga men ändå existerande infrastrukturen av daghem och eftermiddagsaktiviteter för skolbarn att försvinna.

Hittills verkar kvinnor utgöra största delen av de friställda. För många överstiger avgiften för en daghemsplats vad mamman kan få i lön. När företag, eller delar av företag, privatiseras upphör formellt alla anställningar och gravida eller mödralediga kvinnor har inte längre något skydd mot avsked.

Med den rådande uppdelningen i arbetslivet innebär de drastiskt växande inkomstklyftorna mellan den "kommersiella" sektorn och den "budgetfinansierade" också ännu större skillnad mellan män och kvinnor.

Den process som pågår nu ökar skillnaderna i samhället - och drabbar könsmässigt olika. Delvis beror det på karaktären hos det system som införs och delvis på skillnader i utgångsläge.

Inom ramen för projektet kunde vi analysera löneuppgifter från drygt 900 personer i Taganrog. Eftersom detta är en industristad var arbete inom industrin den vanligaste sysselsättningen för både män och kvinnor. Däremot dominerade kvinnor stort i servicebranscher som handel, utbildning och hälsovård. Män utförde kvalificerat manuellt arbete dubbelt så ofta som kvinnorna, medan dubbelt så många kvinnor som män utförde okvalificerat. Omkring 40 % av kvinnorna arbetade i tjänstemannayrken som är relativt lågbetalda (från maskinskrivare till läkare). Skillnaden i arbetslivserfarenhet var relativt liten, cirka två år. Sambandet analyserades mellan, å ena sidan, mäns respektive kvinnors timlöner och, å den andra, deras ålder, erfarenhet, utbildning, kvalifikationsnivå, bransch, arbetsförhållanden, deltidsarbete, partimedlemskap, civilstånd och pensionärsstatus.

I genomsnitt låg kvinnornas löner 34 % under männens. Vi delade upp löneskillnaden i en del som kan förklaras av att könen har olika jobb och olika kvalifikationer, och en del som beror på att de får olika belöning för dem. Vi fann att om män och kvinnor hade varit lika med avseende på alla de faktorer som togs med i analysen så skulle männens timlöner ändå ha legat 28 % över kvinnornas. Ålder och erfarenhet, utbildningsnivå, bransch och andel med tunga eller farliga jobb förklarar vardera några procent av skillnaden, men tre fjärdedelar av den går inte att koppla till någon av de faktorer som vi kunnat mäta.

En stor sådan "oförklarad" restpost brukar tas som indikation på diskriminering - att en grupp får lägre lön än en annan, trots lika produktivitet. Man kan göra invändningar mot att se det som ett mått på diskrimineringens storlek. Å ena sidan kan det finnas systematiska skillnader i vad de båda grupperna uträttar som inte täcks in av de variabler vi känner. Å andra sidan reser en del av "förklaringarna" bara nya frågor om en underliggande brist på jämställdhet.

Vi fann att man får mer betalt för tunga, men inte för stressiga jobb vilket missgynnar kvinnorna. Varför? Varför värderas arbete med människor så lågt i förhållande till arbete med maskiner? Om kvinnor är mindre effektiva i sina jobb därför att de har en "dubbel börda" med hushållsarbete och barntillsyn, är inte det en form av diskriminering det också, fast den ligger i familjen? Och ligger den, förresten, bara i familjen? Eller är det så att det accepteras att kvinnors arbetsinsats påverkas av deras familjs behov men inte att mäns gör det? Om kvinnor inte vidareutbildar sig lika mycket som män, beror det på att de inte hinner eller inte vill - eller på att de vet att det inte ger något större utslag på deras lön (som visades i en artikel i den ryska statistiska centralbyråns tidskrift 1991)? Om alla kvinnor förväntas göra ett sämre jobb och därför får sämre chanser (som programmeraren på seminariet) så är det också diskriminering, "statistisk diskriminering", av den enskilda kvinnan.

Idag hävdar högljudda röster att den sovjetiska kvinnan led av "överemancipation", av en "konstgjord" jämlikhet och att bästa platsen för henne är nu i hemmet. Skall man dra några slutsatser i den frågan från våra data är det att problemet var alltför liten jämlikhet, inte för stor.

Källa: Katarina Katz, 1992, "Kvinnors arbete i Sovjet," Social forskning nr 4, 1992.

Uppgifter till texten KVINNORS ARBETE I SOVJET *

13. Enligt texten hade kvinnorna i vissa avseenden en starkare ställning och vissa fördelar på arbetsmarknaden i det gamla sovjetiska systemet än de riskerar att få i dag. Vilket svarsförslag anger sådana fördelar som författaren nämner?

- A Tidigare hade kvinnorna fler chefsposter och lagstadgad rätt till jämställdhet,
- B Tidigare hade kvinnorna större anställningstrygghet och bättre möjlighet till barnomsorg.
- C Tidigare hade kvinnorna högre löner och dominerade många statusyrken.
- D Tidigare hade kvinnorna längre semester och mindre tunga arbetsuppgifter.

14. Av vilken anledning har författaren skrivit artikeln?

- A För att hon är aktiv med kvinnofrågor inom fackföreningsrörelsen.
- B För att belysa att det faktiskt "var bättre förr" i det gamla Sovjet.
- C För att ryska kvinnoforskare inte själva kan publicera sina resultat utomlands.
- D För att presentera ett forskningsprojekt hon deltagit i.

15. Hur kan man bäst förklara begreppet "statistisk diskriminering"?

- A Dold diskriminering blir till slut så omfattande att den ger utslag i officiell statistik.
- B Vissa negativa statistiska fakta om en hel grupp blir riktgivande för hur varje individ bemöts.
- C Diskriminering som under lång tid systematiskt utövas av en grupp gentemot en annan kan kallas statistisk.
- D En grupps strävan att kontrollera en annan grupp ekonomiskt tar sig uttryck i statistisk diskriminering.

16. Författaren tror inte att reformeringen av det ryska samhället kommer att gynna jämställdheten mellan könen. Varför?

- A Samhällsutvecklingen är ensidigt inriktad på tung industri.
- B Medvetenheten och kunskapen om de ryska kvinnornas verkliga situation är ännu outvecklad.
- C Kvinnornas villkor är redan sämre än männens, och denna skillnad kommer att förstärkas i ett marknadsekonomiskt system.
- D Ryska kvinnor har alltför länge accepterat bristen på jämlikhet och förändring.

* Observera att artikeln behandlar förhållandena 1989 då Sovjetunionen fortfarande existerade. Då var också de ryska kvinnorna sovjetiska. Nu idag är Ryssland ett självständigt land.